

УДК 336.71.73(477)»1850/1913»

«Повне зібрання законів Російської імперії» як джерело з вивчення історії розвитку кредитних установ України (1850 – 1913 рр.)

Н.М. РАДЧЕНКО

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Луганськ, Україна,
E-mail: nataradchenko@rambler.ru**Авторське резюме**

Проаналізовано інформаційний потенціал законодавчих актів «Повного зібрання законів Російської імперії» для дослідження історії розвитку банківських установ, товариств взаємного кредиту, ощадно-позичкових кас, ломбардів України 1850 – 1913 рр. Діяльність кредитних установ знаходилася у полі постійної уваги держави, а опіка процесу розвитку кредитної справи відносилася до числа найважливіших функцій державної влади. Опрацювання законодавства дозволяє визначити рівень правового забезпечення кредитної діяльності, простежити державну політику та зміни у відношенні до кредитної діяльності. Найбільше відображення у законодавчих актах знайшла сфера державних кредитних закладів. Запроваджено до наукового обігу історичні джерела, які раніше не використовувалися дослідниками.

Ключові слова: банк, кредитні товариства, кредитно-фінансова система, ломбард, ощадні каси, указ.

«Complete Collection of Laws of the Russian Empire» as a source of studying of credit establishments development in Ukraine (1850 - 1913 years)

N.M. RADCHENKO

Luhansk Taras Shevchenko national university, Lugansk, Ukraine,
E-mail: nataradchenko@rambler.ru**Abstract**

Informational potential of legislative acts of «Complete Collection of Laws of the Russian Empire» analyzed for research of history of banking establishments development, partnership of mutual credit, savings and loan offices, pawnshops of Ukraine 1850 – 1913 years. Activity of credit establishments was under permanent government attention, and wardship of the development of credit cases belonged to the most important functions of government. Developing of legislation determine the level of the legal groundwork of credit activity, to follow up state policy, and changes in credit activities. Sphere of public credit establishments was reflected in legislative actions. Introduced into scientific use historical sources that have not been previously used by researchers.

Keywords: bank, credit establishments, credit and financial system, pawnshop, savings and loan offices, edict.

Постановка проблеми. Помітне місце у системі джерел із вивчення історії розвитку кредитної системи України 2-ї половини XIX – початку XX ст. займають законодавчі акти. Законодавство в усі часи – прекрасний матеріал для вивчення практично будь-якої сфери життєдіяльності суспільства та держави. Аналіз, співставлення законів між собою, їх порівняння з іншими джерелами інформації та різними подіями дозволяють детально вивчити історію становлення перших банків, товариств взаємного кредиту, ломбардів, ощадно-позичкових кас на території України. Умови розвитку кредитних закладів України 1850 – 1917 рр. у правовому полі Російської імперії можна дослідити завдяки законодавчим актам зібраним у «Повному зібранні законів Російської імперії».

Мета дослідження. Отже, метою даного дослідження є аналіз інформаційного потенціалу законодавчих актів Другого та Третього зібрання «Повного зібрання законів Російської імперії» (1825 – 1913 рр.), починаючи з 1850 р., що обумовлено нижньою хронологічною межею нашого дослідження, при висвітленні історії кредитних установ України.

Аналіз досліджень і публікацій. Слід сказа-

ти, що серед найважливіших джерел вказують «Повне зібрання законів Російської імперії» у своїх дисертаційних дослідженнях В.І. Марочко [4], В.М. Власенко [1], О.М. Краснікова [3], І.Е. Новікова [5; 6], В.Д. Терещенко [7], М.Г. Казьмирчук [2] та інші.

Виклад основного матеріалу. У 1826 р. за указом Миколи I Друге відділення Власне його Імператорської Величності канцелярії розпочало роботу зі створення Зводу законів Російської імперії. Було видано 45 томів першого «Повного зібрання законів Російської імперії», що включали законодавчі акти від «Соборного уложения» до початку правління Миколи I. Зібрання законів було побудовано за хронологічним принципом. Друге видання охоплювало час правління Миколи I та Олександра II (1825 – 1881 рр.). У 1882 р. Друге відділення скасували, а діяльність із кодифікації законів покладено було на Державну раду, при якій було створено кодифікаційний відділ, скасований у свою чергу 1894 р., із передачею відповідної функції на державну канцелярію.

Видання третього Повного зібрання законів, що містило законодавчі акти періоду правління Олександра III та Миколи II, перервала Перша

© Н.М. Радченко, 2013

світова війна. Періодично томи Зводу законів перевидавалися у додатковому вигляді та з виключенням актів, що втратили на той момент чинність. Усього Повне зібрання законів разом із додатками та покажчиками налічує 233 великих томи.

Нечіткість визначення поняття «закон» призвела у свою чергу до нечіткості у відборі законодавчих актів під час публікації їх у Зібранні: «С начала XVIII столетия развитие русского законодательства совершается посредством издания отдельных законов самого разнообразного вида и содержания – регламентов... учреждений, уставов, положений, наказов, указов, манифестов и т. п.» [11, с. 9]. У сучасній історіографії є досить багато спроб надати чітку ієрархічну класифікацію законодавчим актам (Б.М. Кочаков, Н.П. Закоскін, О.А. Омельченко, М.Ф. Владимирський-Буданов, І.М. Данілевський тощо). Так, Б.М. Кочаков вважав, що різновид законодавчого акту залежить від порядку його походження [12]. М.Ф. Владимирський-Буданов перераховує різновиди законодавчих актів у наступній послідовності: устава, регламенти та установи, укази, інструкції та маніфести [9, с. 274-275]. О.А.Омельченко в якості найвищого законодавчого акту визначає маніфести, котрі видавалися монархом та були звернені до всіх підданих; наступні – іменні укази, які видавалися монархом із суттєвих питань державного значення та були адресовані певним державним установам або посадовим особам; треті – укази, які могли видаватися як самим монархом, так і Сенатом (сенатські укази, укази, оголошені із Сенату) [13, с. 72-73]. У цілому історіографія пробле-

ми аналізу різновидів законодавчих актів не вирішена. Фактично різновидів законодавчих актів було значно більше, та їх співвідношення постійно – від правління до правління – змінювалося: «Сложность и значимость проблемы классификации законодательных актов обусловлена невозможностью четкого определения понятия «закон» в условиях самодержавия» [10, с. 381-382]. Саме тому необхідно чітко окреслити сферу діяльності та юридичну силу окремих різновидів. Кількість законодавчих актів по різновидах відображено у таблиці 1 (див. табл. 1).

Отже, найчисельніша група законодавчих актів – Сенатські укази, найчастіше вони стосувалися відкриття нових банківських установ або ж відділень Державного банку (41 указ). Так, лише за 1965 р. було видано 6 відповідних Сенатських указів, стосовно відкриття відділень Державного банку у м. Катеринославі і Кам'янець-Подільську (Подільська губернія), а також заснування громадських банків у м. Чигирин Київської губернії, Старобільськ Харківської губернії, Балаклава Тавричеської губернії, Кролевець Чернігівської губернії.

Починаючи із 1870-го р. Сенатськими указами стали затверджуватися устава кредитних установ та регулюватися процеси внесення змін до уставів або основних правил кредитних закладів, раніше у 60 – 70-ті рр. дані питання регулювалися іншим видом законодавчого акту – Височайше затвердженими думками Державної ради. Перший устав банку затверджений Сенатом – Устав Київського земельного банку у 1872 р. Всього у зібранні зустрічається сім подібних Сенатських указів. Аналогічно сім

Таблиця 1

	Назва різновиду	Українські кредитні установи			Кількість документів
		Банки	Товариства взаємного кредиту, ощадні каси	Інше	
1.	Іменні укази, дані Сенату	3	4	8	15
2.	Іменні «оголошені» укази	2	–	–	2
3.	Сенатські укази	102	16	1	119
4.	Височайше затверджений Державною радою та Державною думою закон	2	1	–	3
5.	Височайше затверджені думки Державної ради	21	3	2	26
6.	Височайше затверджені положення Комітету міністрів	11	11	–	22
7.	Височайше затверджені думки Департаменту державної економії Державної ради	1	2	–	3
8.	Височайше затверджені устава	8	9	–	17
9.	Інше	4	–	–	4
	Всього	154	46	11	211

випадків затвердження уставів установ дрібного кредиту – це Устави Гадацького ощадно-позичкового товариства, Товариства взаємного кредиту приказчиків у м. Харків, Ізюмського уїзного земства, Куп'янського уїзного земства, Керченського товариства взаємного кредиту, Миколаївського товариства взаємного кредиту та Київського товариства взаємного промислово-торгового кредиту. Більше 40 указів Сенату вирішували питання внесення змін і доповнень до уставів, так у 1877 р. внесено доповнення до § 41 Уставу Київського Земельного Банку. Іноді указами вирішувалися питання зміни назви та реорганізації банків, в тому числі було перейменовано Харківський міський громадський банк на Харківський міський купецький банк. Інші Сенатські укази стосуються різних питань діяльності кредитних установ. Наприклад, у 1870 р. розглядалося питання про визнання акціонерного Товариства під назвою Одеський приватний ломбард недійсним.

Як було сказано вище, до 1870-го року здебільшого внесення змін до Уставів кредитних товариств регулювалося у Височайше затверджених думках Державної ради, всього 13 документів. Зокрема, у 1866 р. було змінено Устав Земського банку Херсонської губернії (1864 р.), загалом у ньому було перепрацьовано 18 статей. Найбільшої переробки зазнали 59 та 60 статті Уставу, за ними якщо раніше дозволялося приймати оголошення про втрату або крадіжку безіменних закладних листів та купонів, то відтепер це стало заборонено. Крім того, даний вид законодавчих актів регулював зменшення або збільшення розміру уставного капіталу банків, наприклад, у 1877 – 1878 рр. розглядалися справи Одеського комерційного, Катеринославського комерційного та Миколаївського комерційного банків. Один з документів розкривав порядок видачі позичок Селянським поземельним банком для придбання землі, у Волинській губернії. Схожі питання розглядалися у Височайше затверджених думках Департаменту державної економіки Державної ради. Група законодавчих актів Височайше затвержені положення Комітету міністрів, з 1911 р. Ради міністрів, розкриває порядок виплат або відстрочки виплат поміщиками позичок різним кредитним установам у 60-ті рр. XIX ст. – 4 документи. Цьому ж питанню присвячений ще один документ проте датований вже 1877 р.: «Дозволить Бесарабско-Таврическому Земельному Банку приостановить взыскание недоимокъ выданнымъ изъ онаго ссудамъ подъ залогъ недвижимыхъ имуществъ въ городахъ Одессъ, Севастополь, Ялтъ, Феодосіи и Керчь и разсрочить эти недоимки» [14, арк. 714]. На початку 60-х рр. саме даний вид законодавчих актів регулював щорічне відкриття під час Ільїнського ярмарку в м. Полтава Тимчасового відділення Хар-

ківської контори комерційного банку, загалом цьому питанню було присвячено 5 документів.

Із 80-х рр. питання відкриття нових кас взаємодопомоги та ощадно-позичкових кас, затвердження їхніх уставів, а також уставів союзів установ дрібного кредиту вирішувалося на засіданнях Комітету міністрів (8 док.). Лише у 1886 р. було прийнято рішення про заснування каси взаємодопомоги робітників Одеських каменоломень, Каси взаємодопомоги робітників на рудниках та заводах акціонерного Товариства Криворізьких залізних руд Херсонської губернії, Союзу Катеринославських установ дрібного кредиту та затверджено Устав Бердянського союзу ощадно-позичкового кредитного товариства.

Інші Височайше затвержені положення Комітету міністрів стосуються різних питань діяльності кредитних установ: питань упорядкування діяльності банківських установ; порядку прийому закладних листів банків; штату працівників кредитних установ. Так, за рішенням Комітету міністрів від 7 грудня 1884 р.: «Должности председателей и членовъ Правленія и оцъночной Коммисіи Киевскаго Земельнаго Банка и кандидатовъ на сіи должности могутъ быть занимаемы исключительно только лицами русскаго происхожденія» [25, арк. 550].

Іменні укази, дані Сенату, та Іменні «оголошені» укази хронологічно відносяться до 1850 – 1869-х рр. та регулюють відкриття і діяльність перших кас взаємодопомоги на Україні. Окремі Іменні укази, дані Сенату (2 док.), регулювали взаємовідносини банківської сфери та окремих галузей промисловості. Так, один із указів 1861р. регулює видачу Київською конторою Державного банку позичок для розвитку цукрової промисловості.

Лише декілька разів у Височайше затверджених Державною радою та Державною радою законами розглядалася тема діяльності українських кредитних установ. Спеціально приймалося рішення по роботі Юзівського Відділення Державного банку у 1908 – 1910 рр. та, у 1912 р., вирішувалося питання про виділення коштів із державної скарбниці на потреби заснування сільської ремісничо-навчальної майстерні для одного із ощадно-позичкових товариств Чернігівської губернії.

До групи документів інше ввійшли: Височайший наказ, оголошений Міністром фінансів; Височайше затвержені положення Кавказького комітету; рішення Головного комітету з облаштування сільського господарства. У першому випадку наказ стосувався питання про створення Ліквідаційної комісії зі справ боржника Харківського торгового банку. Другий, регламентував діяльність Одеського комерційного банку у м. Тифлісі. В останньому документі розглядався порядок сплати боргів

у Харківській банківській конторі, у випадках неплатоспроможності позичальника – із нерухомого майна порушника.

У зібранні із загальної кількості вміщених законодавчих актів, що стосуються діяльності різних кредитних установ – 1636, 395 – присвячені загальним питанням діяльності кредитних закладів Російської імперії, 212 – стосуються українських установ.

Таблиця 2

Губернії	Банк	Ощадно-позичкові каси, каси взаємодопомоги	Товариства взаємного кредиту	Інше	Разом
Бессарабська			1		1
Волинська	2	–	–	–	2
Катеринославська	15	1	1	–	17
Київська	27	–	5	–	32
Подільська	3	–	–	–	3
Полтавська	21	2	4	–	27
Таврійська	16	3	4	–	23
Харківська	34	–	10	–	44
Херсонська	38	5	11	5	57
Чернігівська	6	–	1	–	7

Зі змісту таблиці 2 можна побачити, що найбільш часто у нормативних актах Повного зібрання законів йдеться про кредитні установи Херсонської, Харківської, Київської та Полтавської губерній. Найменш представлені губернії України – Бессарабська, Волинська (м. Житомир) та Подільська (м. Кам'янець-Подільський). Подібне розмежування пояснюється різним рівнем розвитку економіки губерній. Так, Херсонську губернію представляє таке місто, як Одеса. Торгові дома, що займалися банківськими операціями, почали з'являтися в Одесі практично з моменту заснування міста (1795 р.): «Завдяки активній участі приватного капіталу на ринку невдовзі Одеса стала слугувати грошовим й кредитним ринком не лише для свого району, а для всіх чорноморських і азовських портів, а й частково для Москви» [8, с. 238]. Загалом у нормативних актах Другого зібрання зустрічаються наступні міста України: Волинська губернія – Житомир; Катеринославська губернія – Катеринослав, Маріуполь, Павлоград; Київська губернія – Київ, Черкаси, Чигирин; Подільська губернія – Кам'янець-Подільський; Полтавська губернія – Полтава, Переяслав, Ромни, Лубни, Кременчук, Прилуки, Гадяч; Таврійська губернія – Перекоп, Керч, Севастополь, Ялта, Бала-

клава, Бердянськ; Харківська губернія – Харків, Куп'янськ, Старобільськ, Білопілля, Суми, Зміїв, Ізюм, Слов'янськ; Херсонська губернія – Херсон, Одеса. Миколаїв, Єлисаветград, Очаків, Тирасполь, Ольвіополь; Чернігівська губернія – Чернігів, Стародуб, Глухів, Ніжин, Кролевець, Новгород-Сіверський. У нормативних актах Третього зібрання зустрічається мало назв українських населених пунктів: Катеринославська губернія – пос. Юзівка; Київська губернія – Київ; Таврійська губернія – м. Бердянськ та Мілітополь; Херсонська губернія – м. Одеса.

З 1850 по 1862 рр. було прийнято 53 законодавчі акти, що регулювали діяльність українських кредитних установ (див. таблицю 3). Основною рисою кредитної системи цього періоду був її державницький характер. Усі українські банки які згадуються у цей час у законодавчих актах – це державні установи: Харківський державний комерційний банк, Київський державний комерційний банк, Катеринославський державний комерційний банк та Відділення Одеського державного банку. Такий слабкий розвиток приватних кредитних установ пояснюється існуючим економічним становищем: «Порівняно повільний хід еволюції вітчизняної банківської системи обумовлювався, насамперед, тривалим існуванням феодально-кріпосницького ладу, у зв'язку з чим був слабо виражений поділ праці (ремесла і землеробства). Це спричиняло нерозвиненість діяльності фабрик і заводів та зумовлювало повільний процес розвитку товарно-грошових відносин, а отже, й повільне нагромадження грошових капіталів у країні. З іншого боку, на відміну від країн Західної Європи, де розвиток міст відбувався за рахунок ведення великомасштабної морської торгівлі, в Росії цей вид діяльності мав континентальний характер через що не міг сприяти інтенсивному розвитку міст. Складну ситуацію довершували майже цілковитий брак добрих шляхів, а також монополія держави у банківській сфері, де тривалий час діяли й політичні настанови міністра фінансів Російської імперії С.Ф. Канкріна» [5, с. 58].

Лише у 1862 р. йдеться про відкриття Громадського банку у м. Севастополь: «Правительствующій Сенатъ слушали: рапортъ Управляющаго Министерствомъ Финансовъ, отъ 29 Сентября сего 1862 года, въ коемъ изъяснили, что, во исполнение пункта 3 Высочайше утвержденного 6 Февраля 1862 года (37950) мнѣнія Государственнаго Совѣта по дѣлу объ учрежденіи Городскихъ Общественныхъ Банковъ, онъ, Управляющій Министерствомъ Финансовъ, доносить правительствующему Сенату, для зависящаго распоряженія, что, по согласенію его съ Министерствомъ Внутреннихъ Дѣлъ, разрѣшено имъ учрежденіе Обществен-

наго Банка въ городъ Севастополь» [16, арк. 304]. Із 1863 до 1873 рр. було прийнято 121 законодавчий акт, що регулювали діяльність українських кредитних установ. В цей час уряд намагається створити сильну банківську систему, в якій значна увага приділялася різним приватним комерційним установам [5]. Для цього було прийнято ряд законів, так у 1863 р. 20 грудня було прийнято Іменний, оголошений Сенатом указ про дозвіл відкривати відділення Державного банку у різних містах Російської імперії. У 1871 р. 17 травня визначено у законодавчому порядку загальні засади, на яких можуть бути організовані банки – земствами, а у 1872 р. 31 травня затверджено загальні правила про порядок заснування кредитних організацій приватних та громадських.

З 1873 – 1875 рр. і на початок 1880-го р. дещо змінюється політика уряду, відтепер вона спрямована на заборону заснування нових банків. Разом з тим, за допомогою коштів Державного Банку, починає діяти програма підтримки урядом вже існуючих приватних банківських установ. Загальна кількість законодавчих актів, у яких йде мова про кредитні установи України, – 42. Починаючи з 1880-го р. відносно приватних банків політика уряду стає більш позитивною. Також отримують підтримку іпотечні банківські установи дрібного кредиту (сільські банки) [5].

З 1880 по 1893 рр. – було прийнято 7 законодавчих актів, що регулювали діяльність українських кредитних установ. У 1883 р. у зв'язку з тим, що деякі банки збанкрутували, було видано постанову про відповідальність банків за цілісність довірених їм коштів. Загалом політика щодо банків стає більш сприятливою. «Вагомий внесок у розбудову в країні банківської системи ринкового типу зробив відомий економіст-практик, прихильник розвитку приватного банківництва, міністр фінансів Російської імперії (1881 – 1886 рр.) – М.Х. Бунге. Відповідно до закону «Об изменении и дополнении существующих ныне правил относительно открытия новых акционерных коммерческих банков» від 5 квітня 1883 р. він намагався врегулювати банківське законодавство, змінивши порядок заснування та ліквідації акціонерних банків (доводячи Державній раді, що банківська криза вже закінчується, і в банківській справі настає поживавлення)» [6]. Фактично це означало скасування заборони на заснування нових банківських установ. Через рік було прийнято «Высочайше утвержденные Правила о порядке ликвидации дел частных и общественных установлений краткосрочного кредита», якими врегулювався порядок ліквідації приватних та суспільних кредитних установ [17]. Отримують державну підтримку установи дрібного сільського кредиту.

З 1894 – 1913 рр. приймається ряд нових

законів у банківській сфері, що сприяли швидкому розвитку банківської системи, особливо збільшилася кількість громадських міських та сільських банків. «Ця категорія банківських закладів формувалася також на комерційних засадах. Оскільки міські громадські банки мали місцевий характер діяльності і обслуговували переважно дрібну клієнтуру (на яку не звертали уваги приватні комерційні банки), то вважалося, що вони належали до банківських установ короткострокового кредиту. Однак, згідно з положенням про міські громадські банки від 1912 р., такі банки мали право видавати й довгострокові позики на термін від 1 до 15 років під заставу міських дерев'яних будівель та на термін від 1 до 30 років під заставу земельних наділів та кам'яних будівель» [6].

Таблиця 3

	Роки	Загальна кількість законодавчих актів щодо діяльності кредитних установ по Російській імперії	З них по Україні
1.	1850 – 1860	128	19
2.	1861 – 1870	480	68
3.	1871 – 1880	556	102
4.	1881 – 1890	122	6
5.	1891 – 1900	162	3
6.	1901 – 1910	152	8
7.	1911 – 1913	39	5

Висновки. Таким чином, вивчення та аналіз законодавчих актів «Повного зібрання законів Російської імперії» (1850 – 1913 рр.) дав змогу виявити 211 документів, що регулювали процес створення та діяльності кредитних установ України. Більшість виявлених актів становили Сенатські укази. Однією із основних форм нормативних актів, що регламентували роботу кредитних установ, були відповідні устами цих закладів, які з часом змінювалися та вдосконалювалися. Переважна більшість усіх законодавчих актів стосувалася банківської сфери – 154 проти 57.

На 1913 р. система кредитних установ представлена у наступному вигляді: кредитні, громадські та приватні. Діяльність кредитних установ знаходилася у полі постійної уваги держави, а опіка процесу розвитку кредитної справи відносилася до числа найважливіших функцій державної влади. Отже, і найбільшого відображення у законодавчих актах знайшла сфера державних кредитних закладів. У цілому, опрацювання законодавства дозволяє визначити рівень правового забезпечення кредитної діяльності, простежити державну політику та зміни у відношенні до кредитної діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Власенко В.М. Кредитна кооперація Лівобережної України другої половини XIX – початку XX ст. / В.М. Власенко : автореф. дис. ... к.і.н. : спец. 07.00.08 / ХДУ. – Х., 1998. – 22 с.
2. Казьмирчук М.Г. Соціальна діяльність ломбардів підросійської України (1886 – 1917 рр.) / М.Г. Казьмирчук : автореф. дис. ... к.і.н. : спец. 07.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка – К., 2007. – 20 с.
3. Краснікова О.М. Фінанси та кредит у сільському господарстві Лівобережної України епохи вільного підприємництва (1861 – 1917 рр.) / О.М. Краснікова : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.01.04. / КНУ – К., 1999. – 17 с.
4. Марочко В.І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861 – 1929) / В.І. Марочко: автореф. дис. ... д.і.н. : спец. 07.00.08 / НАН України. Ін-т історії України. – К., 1995.
5. Новікова І.Е. Розвиток банківської системи України в умовах становлення ринкового господарства (друга половина XIX – початок XX ст.) / І.Е. Новікова : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка – К., 2009. – 235 с.
6. Новікова І.Е. Формування вітчизняної банківської системи у другій половині XIX ст. (структура та функціональне призначення) / І.Е. Новікова // Історія народного господарства та економічної думки України (збірка наукових праць) частина 3. – Збірник праць / Київ, 2009. – режим доступу до журн. : <http://www.info-library.com.ua/books-book-201.html>.
7. Терещенко В.Д. Роль іпотечних банків у проведенні Столипінської аграрної реформи в Україні (1906 – 1916 рр.) / В.Д. Терещенко : автореф. дис. ... к.і.н. : спец. 07.00.01 / Черкаський національний ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2006. – 20 с.
8. Боровой С.Я. Кредит и банки России (середина XVII в. – 1861 г.) / С.Я. Боровой. – М. : Госфиниздат, 1958. – 288 с.
9. Владимирский-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права / М.Ф. Владимирский-Буданов. – Ростов н/Д, 1995. – С. 274-275.
10. Загоскин Н.П. История права русского народа / Н.П. Загоскин. – Казань, 1899. – С. 9.
11. Источниковедение : Теория. История. Метод. Источники российской истории : Учебное пособие / И.Н. Данилевский, В.В. Кабанов, О.М. Медушевская, М.Ф. Румянцева / Российский государственный гуманитарный университет – М. : Российский государственный гуманитарный университет, 1998. – 702 с.
12. Кочаков Б.М. Русский законодательный документ XIX – начала XX веков / Б.М. Кочаков // Вспомогательные исторические дисциплины. – М.; Л., 1937. – С. 362.
13. Омельченко О.А. Становление абсолютной монархии в России : Учеб. пособие / О.А. Омельченко. – М., 1986. – С. 72-73.
14. Полное собрание законов Российской империи (ПСЗРИ). Изд. 2. – Т. 52 (1877). – 57451. – С. 714.
15. ПСЗРИ. Изд. 3. – Т. 4 (1884). – 2577. – С. 550.
16. ПСЗРИ. Изд. 2. – Т. 37 (1862). – 38865. С. 304-305.
17. ПСЗРИ. Изд. 3. – Т. 4 (1884). – 2249. – С. 307-312.

Стаття надійшла до редакції 04.10.2013

REFERENCES:

1. *Vlasenko V.M.* Kreditna kooperatsiya livoberezhnoi Ukraïni drugoi polovini XIX – pochatku XX st. (Credit cooperation of left-bank Ukraine of the second half of XIX – beginning of XX century.). Kharkov, 1998, 22 p.
2. *Kazmirchuk M.G.* Sotsialna diyalnist lombardiv pidrosiyskoi Ukraïni (1886 – 1917 rr.) (Social activity of pawnshops in Ukraine 1886 – 1917 years). Kiiiv, 2007. – 20 p.
3. *Krasnikova O.M.* Finansi ta kredit u silskomu gospodarstvi Livoberezhnoi Ukraïni yepokhi vilnogo pidpriemnitstva (1861 – 1917 rr.) (Finance and credit in agriculture of left-bank Ukraine in period of free enterprise). Kiiiv, 1999, 17 p.
4. *Marochko V.I.* Ukraïnska selyanska kooperatsiya. Istoriko-teoretichniy aspekt (1861 – 1929) (Ukrainian farm cooperation historical and theoretical aspects (1861 - 1929)). Kiyev, 1995.
5. *Novikova I.E.* Rozvitok bankivskoi sistemi Ukraïni v umovakh stanovlennya rinkovogo gospodarstva (druga polovina XIX – pochatku XX st.) (The development of the banking system of Ukraine under the conditions of market economy (second half of XIX - beginning of XX century)). Kiiiv, 2009, 235 p.
6. *Novikova I.E.* Formuvannya vitchiznyanoi bankivskoi sistemi u drugiy polovini XIX st. (struktura ta funktsionalne pryznachennya) (Formation of national banking system in the second half of the XIX century (structure and functionality)). *Istoriya narodnogo govopdarstva ta yekonomichnoi dumki Ukraïni*. chastina 3. Kiiiv, 2009.
7. *Tereshchenko V.D.* Rol ipotechnikh bankiv u provedenni stolipinskoï agrarnoï reformi v Ukraïni (1906 – 1916 rr.) (The role of mortgage banks in conducting the Stolypin agrarian reform in Ukraine (1906 - 1916 years)). Cherkasi, 2006, 20 p.
8. *Borovoy S.Y.* Kredit i banki Rossii (seredina XVII v. – 1861 g.) (Credit and the Bank of Russia (middle of the XVII – 1861)). Moskva, 1958, 288 p.
9. *Vladimirskiy-Budanov M.F.* Obzor istorii russkogo prava (Survey of the history of Russian law). Rostov n/D, 1995, S. 274-275.
10. *Zagoskin N.P.* Istoriya prava russkogo naroda (Law history of Russian people). Kazan, 1899, S. 9.
11. Источниковедение: Теория. История. Метод. (Source studies: Theory. History. Method) *Istochniki rossiskoy istorii: Uchebnoye posobiye*. Moskva, 1998, 702 p.

12. *Kochakov B.M.* Russkiy zakonodatelnyy dokument XIX – nachala XX vekov (Russian legislative document XIX – beginning XX centuries) *Vspomogatelnyye istoricheskiye distsipliny*. Moskva, Leningrad, 1937, S. 362.
13. *Omelchenko O.A.* Stanovleniye absolyutnoy monarkhii v Rossii: Ucheb. posobiye (The formation of the absolute monarchy in Russia). Moskva, 1988, S. 72-73.
14. Polnoye sobraniye zakonov Rossiyskoy imperii (PSZRI) (Complete Collection of Laws of the Russian Empire (CCLR). Izd. 2. T.52(1877). 57451. S.714.
15. PSZRI. Izd. 3. T.4 (1884). 2577. S.550.
16. PSZRI. Izd. 2. T.37 (1862). 38865. S.304-305.
17. PSZRI. Izd. 3. T.4 (1884). 2249. S.307-312.

Радченко Наталія Миколаївна – кандидат історичних наук, докторант
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
Адреса: 91011, м. Луганськ, вул.Оборонна,2
E-mail: nataradchenko@rambler.ru

Radchenko Nataliia Mykolaivn – PhD in history, doctoral candidate
Luhansk national Taras Shevchenko university
Address: 2, Oboronna Str., Lugansk, 91011
E-mail: nataradchenko@rambler.ru